

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

МАНДРИК Іван Олександрович

ПРОБЛЕМИ ВІДНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ
ТА ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК УГОРЩИНИ
НА ПЕРШОМУ ЕТАПІ ДУАЛІЗМУ
(1867–1890 роки)

07.00.02 – Всесвітня історія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового
ступеня доктора історичних наук

00752429 (Т)

Робота виконана на кафедрі нової і
новітньої історії та історіографії
Ужгородського державного університету*

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
ВАРВАРЦЕВ Микола Миколайович

доктор історичних наук, професор
ГОНЧАР Борис Михайлович

доктор історичних наук, професор
ГРАНЧАК Іван Михайлович

Провідна організація: Львівський державний університет
ім.Івана Франка

Захист дисертації відбудеться "14 квітня 1997 р.
о 13 год. на засіданні спеціалізованої ради Д.15.01.04
при Ужгородському державному університеті (294 000, м. Уж-
город, вул.Університетська,14).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Ужгородсь-
кого державного університету.

Автореферат розіслано "14" березня 1997 р.

Вчений секретар спеціалізованої ра-
ди, кандидат історичних наук, доцент

МАТЬОВКА М.П.

І. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У часи національного відродження України, розбудови її державності зростає інтерес не тільки до нашого минулого, але і до історії інших народів, особливо сусідніх, які вже раніше пройшли складний і тривалий шлях до незалежності, набули досвіду державотворення. Праці українських учених про минуле сусідніх народів мають посісти чільне місце, тим більше, що їх доля перепліталася з долею тих українців, які жили в межах Габсбурзької монархії.

Актуальність теми визначається й тим, що хоча над дуалістичною імперією вже майже вісім десятиліть тому історія винесла свій присуд, але її досвід і по сьогодні не втратив свого значення. Головний урок полягає в тому, що для мирного розвитку малих народів Центральної і Південно-Східної Європи міцну і довготривалу основу може створити лише взаємна терпимість, визнання за ними державних прав, у тому числі існуючих кордонів.

Історична спадщина тісно пов'язана з сучасністю і відповідає на її запити. У минулому завжди можна знайти аналогії з нашим часом, поскільки традиції та пам'ять допомагавть кожному новому поколінню вирішувати проблеми, які стоять перед ними. Так, питання виникає не стосовно того: чому "імперія суперечностей", якою була Австро-Угорщина, розпалася, а чому це не сталося раніше?

Як з погляду державного будівництва сучасної Угорщини та України, утвердження основ правової держави, громадянського суспільства, так і з погляду міжнаціональних відносин, тема продовжує залишатися актуальною. Дуалістична система не змог-

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

елементів марксистського методу, але передбачає принципове заперечення всякого пояснення минулого на основі якоїсь "єдино вірної" філософської системи. На наш погляд, існуючі сьогодні теорії, у тому числі й матеріалістичне розуміння історії, з різних кутів зору узагальнюють об'єктивну реальність.

У сучасній світовій історіографії існує чимало методологічних напрямків і кожен учений стоїть перед проблемою вибору прикладів для пізнання минулого, які, незалежно від його волі і бажання, вимагають сприйняття результатів та цінностей попередніх досліджень. Методологія історії покликана зробити цей вибір свідомим і, тим самим, сприяти зростанню загальної наукової культури, піднесенню фахового рівня самих істориків.

Для вдосконалення наших знань важливе значення має метод порівняння. При його допомозі можна віднайти найбільш типове і закономірне. Порівняльний метод служить, окрім типізації, також індивідуалізації, дозволяє краще зрозуміти предмет дослідження, розкриває риси, притаманні окремим політичним інститутам і суспільству в цілому. Тема нашого дослідження потребувала чіткого визначення характерних особливостей державної та національної незалежності Угорщини в епоху становлення дуалістичної системи. Ми схилиємося до того, що минулому країни властива багатобарвність, яка несла в собі альтернативні варіанти виходу до якихось нових історичних реалій. Це спонукає глибоко вивчати досвід угорської історії.

Без критичного ставлення до дійсності історична наука не може існувати, тому наше повне пристосування до існуючих нині в Угорщині поглядів і уявлень привело б до нових ілюзорних та хибних висновків стосовно політичного і національного мину-

лого народів регіону. Для того, щоб історія писалася правдиво, саме суспільство має орієнтуватися на істину про своє минуле. Дослідник повинен знайти й зафіксувати те, що відбувалося в реальному житті, викласти фактичний матеріал в історичному контексті. При цьому автор залишає за собою право на особистий погляд стосовно висвітлених подій, хоча й розуміє, що неодмінно знайдуться опоненти, котрі не поділятимуть усі його висновки.

Для систематизації, аналізу і вивчення загального і специфічного у політичному та національному розвитку Угорщини, ми користувалися прийнятими в історіографії положеннями, що після укладення дуалістичної угоди, незважаючи на всі її протиріччя і гальмівні фактори, наступні десятиліття були часом будівництва нової державності Угорщини. Перший період дуалізму - це час становлення громадянського суспільства при значному збереженні у різних сферах життя старих феодальних пережитків.

В основу методології дослідження покладено принцип хронологічного і тематико-проблемного підходу до викладу та аналізу матеріалу. Цей метод передбачає розчленування досить широкої теми на декілька відносно вузьких проблем, кожна з яких розглядається в хронологічній послідовності, а також у динаміці змін, що відбувались. Не залишалася поза увагою проблема співвідношення регіональних і локальних закономірностей. Спрощений підхід до минулого окремої країни, виходячи з ніби-то пізнаних загальних теоретичних закономірностей, приводив до наукових помилок і навіть народних трагедій.

Хронологічні межі теми визначаються 1867-1890 рр., першим періодом дуалістичної системи, коли проходив інтенсивний процес становлення конституційного управління Угорщиною,

утверджувалися нові політичні та державні структури, зміцнювалися ліберальні принципи, зростав економічний потенціал країни. Практично хронологічні рамки роботи ширші за визначені, поскільки політичний розвиток Угорщини подається з 1861 р. З цього часу почалися пошуки взаємного компромісу сторін, який настав у переломний 1867 р. У 1890 р. завершилася не лише "ера Тіси", але й період стабільності дуалістичної системи. Закінчився час ліберального правління, якісно змінився політичний менталітет, з'явилися нові суспільні сили, у тому числі робітничий рух та соціал-демократична партія.

Предметом дисертаційного дослідження є розгляд складного процесу відновлення державності Угорщини, її політичний розвиток відразу після прийняття конституційних законів. Питання про державно-правовий статус Угорщини в епоху дуалізму є непростим, складним, викликало й продовжує викликати наукові дискусії. Правильні висновки тут важливі і з погляду угорської історії ХХ ст., навіть сучасності. Наскільки Угорщина була незалежною і самостійною в епоху дуалізму? Вірна відповідь на це питання дозволяє краще зрозуміти наступний історичний розвиток країни. Відновлена у 1867 р. державність Угорщини наклала свій відбиток на розвиток усього регіону, бо саме у ці десятиліття її суверенітет, після століть залежності, був найбільшим. Утвердження нових державних інститутів було тривалим і складним процесом, що відбилося на всьому політичному розвитку країни.

Для всебічного висвітлення питання залучаються праці угорських вчених різних поколінь та поглядів, які мають безпосереднє відношення до проблеми. Критерієм визначення правильності висновків тих чи інших авторів служили аргументи, опрацювання архівних документів.

Мета і завдання дослідження. Основною метою роботи є вивчення загальних закономірностей і особливостей відновлення державності Угорщини після укладення дуалістичної угоди та її політичний розвиток у перші десятиліття. Важливим методом є аналіз національних проблем регіону у 60-80-х роках ХІХ ст. Це передбачає вирішення таких конкретних завдань:

- об'єктивно показати внутрішні та зовнішні обставини, які примусили різні політичні угруповання до компромісу з Австрією та Габсбургами;

- проаналізувати державно-правовий статус Угорщини в системі дуалізму;

- виділити практичну діяльність провідних політиків епохи - Ф.Деака, Л.Ковута, А.Ондраші, К.Тіси, Л.Мочарі;

- простежити опозиційну діяльність Л.Ковута у 60-70-х рр. ХІХ ст., його боротьбу проти підготовки і укладення компромісної угоди;

- розкрити діяльність інститутів державної влади на першому етапі дуалізму, конкретні заходи в цьому напрямку центральних та місцевих органів управління;

- з'ясувати державницькі традиції угорців, їх відношення до хорватського, румунського, словацького, сербського і українського населення країни;

- висвітлити діяльність парламенту по забезпеченні всієї законодавчої основи державотворчих перемін;

- показати поляризацію суспільного життя 60-80-х рр. ХІХ ст., формування урядових та опозиційних партій, ідейну боротьбу між прибічниками і противниками концепцій Л.Ковута;

- дати порівняльну оцінку угорського лібералізму і консерватизму, простежити місце демократичного, аграрного і робітничого рухів на політичній панорамі країни;

- висвітлити національні проблеми регіону, а також практику проведення державної політики у цій сфері;

- розкрити національні вимоги угорських народів, діяльність їх політичних та культурних об'єднань, протистояння політиці надяризації.

Практичне значення роботи полягає в тому, що наукові узагальнення дасть широку основу для кращого знання політичної, культурної, економічної історії малих народів Південно-Східної Європи, динаміки становлення національної свідомості і культурних процесів, зокрема й серед українців Закарпаття. Водночас результати дослідження можуть сприяти підготовці спеціалістів-гуманітаріїв і не лише істориків, але й політологів та юристів. Зібраний фактичний матеріал може бути використаний у ході написання узагальнюючих праць з нової історії, історії Угорщини, для розробки лекційних та спеціальних курсів для студентів історичних факультетів, для підвищення кваліфікації викладачів історії.

Робота носить комплексний характер, ставить і розв'язує проблемні питання, знаходиться на стику таких наукових галузей як політична історія, державне будівництво і управління, правознавство, національні відносини, історіографія.

Апробація та практичне значення дослідження. Дисертація ґрунтується на результатах багаторічної роботи у вітчизняних і зарубіжних архівах та книгозбірницях. Підсумки опубліковані у різних виданнях, у тому числі за кордоном. Вони відомі науковій громадськості, особливо серед гунгарологів. Автор підтримував тісні наукові зв'язки з ученими Російської Федерації та Угорщини, брав участь у міжнародних та всеукраїнських конференціях.

Підсумки дослідження обговорювалися на кафедрі нової

історії Угорщини Будапештського університету, яком керує проф. Ф.Нележкеї. Спецкурс з національних проблем Закарпаття ХІХ-поч.ХХ ст. був прочитаний для студентів кафедри історії Східної Європи Будапештського університету і студентів кафедри історії Ниредьгазького педінституту.

Автор багато років викладає в Ужгородському університеті нормативний курс історії нового часу країн Європи і Америки; лекції з історії Угорщини, Австрії, Румунії читався на основі проблематики наукової роботи. Для студентів кафедри читається спеціальний курс "Національні відносини в Австро-Угорщині у другій половині ХІХ-на поч.ХХ ст."

Стан наукового опрацювання теми. Питання про державно-правове місце Угорщини в системі дуалізму є непротим, викликало й продовжує викликати наукові дискусії. Після 1867 р. за своїми поглядами угорські історики чітко розділилися на два напрямки, кошний з яких відображав полярні підходи. Але обидві сторони об'єднували і спільні риси, з яких перш за все треба назвати угорський націоналізм, позбавлений прогресивних якостей, відкидання демократії і навіть лібералізму, посилення консерватизму. Для абсолютної більшості угорських істориків ніколи не було предметом особливої дискусії те, що період дуалізму - це зміцнення державності, час утвердження громадянського суспільства. Основним водорозділом між двома течіями став підхід до питання про рівень національної незалежності країни, про її державно-правовий статус. Умовно угорських істориків можна поділити на прибічників Ф.Деака і Й.Комута.

Для виправдання дуалістичного компромісу в очах власного народу, особливо інтелігенції, на всі лади мусувалася легенда про особливе покликання угорців у середній течії Дунаш.

За 800 років лише вони зуміли створити конституційну державу, завжди утримували рівновагу між свободою та абсолютизмом, зупиняли напад кочівників проти цивілізації, розповсюджували культуру на схід [1].

Критики дуалізму, серед них і Л.Комут, основну увагу звертали на політичну та національну залежність Угорщини від Австрії і династії Габсбургів. Ряд сучасників, які намагалися теоретично обґрунтувати політичні зміни 60-х років, відзначали, що завершилася угорська революція, при чому, як колись англійська, вона досягла своєї мети мирними засобами [2]. 1867 р. став роком переможної революції, бо привів країну до незалежності, ліквідував абсолютистський режим, а спільні справи поставив на конституційну платформу. У найкращому й благородному розумінні цього слова це була революція [3]. Прибічники угоди всіляко вихваляли політичні зміни: "країна одержала таку широку й настільки ґрунтовну основу для свого подальшого матеріального і духовного розвитку, яку не мала протягом століть" [4].

Відразу з'явилися й опоненти, які критично оцінювали досягнуте, бачили тіньові сторони дуалізму. Вони признавали закономірність змін, але їх радикалізм і швидкість ототожнювали з контреволюцією. На погляд І.Толді, відносини між Угорщиною й Австрією визначали не історичне право, яке більше не може гарантувати майбутнє країни, а реалії. З юридичного погляду Угорщина стала незалежною, але на практиці зберігалася

---

1. Hóke Lajos. Magyarország újabkori történelme. 1815 - től 1892 - ig. II. köt., Nagybecskerek, 1893.

2. A valasztások előtt. Pest, 1868. 6 l.

3. Ibidem, 83 l.

4. Ibidem, 122 l.

її повна залежність [1]. Прибічники партії незалежності на-в'язували громадськості думку про принижене становище країни. Відомий представник опозиції - Л.Мочарі долю Угорщини в рамках монархії визначав таким чином: "Замість повної державної незалежності, країна опустилася до рівня провінції і колонії" [2]. Компроміс, досягнутий завдяки великим жертвам з угорського боку, не ліквідував столітні проблеми, не приніс мир, у кращому разі став лише перемир'ям. Подібна оцінка не була новою, бо ще у 1880 р. відомий учений і політик О.Герман однозначно вважав, що Угорщина знаходиться у колоніальному становищі і повинна докласти багато зусиль, щоб вийти з такого стану [3]. У наступні роки ця теза в угорській історіографії відійшла на задній план, щоб потім окремі її елементи були відновлені у працях марксистів.

У 1896 р. Д.Ондраші-молодший опублікував велике дослідження під назвою "Про примирення 1867 року" [4]. Автор критикував проект конфедеративного об'єднання Угорщини, Сербії і Румунії, з яким виступив Л.Ковут, вважав, що самостійна Угорщина ніколи не зможе вистояти проти потенційних зовнішніх ворогів, тому лише дуалізм здатний гарантувати її незалежність та територіальну цілісність. Про ситуацію після 1867 р. він писав: "У внутрішній політиці ми (угорці - І.М.) зайняли панівне становище. Національностями не були надані жодні шанси для самостійного політичного існування" [5]. Для

---

1. Toldi István. Partjaink feladata a választások után. Pest, 1869, 120 l.

2. Mocsáry Lajos. A közösügyi rendszer zarszamadása. Bp., 1902.

3. Herman Ottó. A pokol cséplője. Bp., 1983, 200 l.

4. Andrássy Gyula. Az 1867-iki kiegyezésről. Bp., 1896.

5. Ibidem, 38 l.

нього угода стала остаточною підсумком столітньої боротьби Угорщини за свою національну незалежність. Правда, при цьому добавляв, що на позитивні плоди можна розраховувати тільки у тому разі, якщо не будуть допущені великі помилки. Він же виступав з теоретичним обґрунтуванням тези: угорці мають усі підстави зайняти провідне місце у монархії.

У 20-30-х рр. ХХ ст. настала переоцінка попередніх концепцій. Вона закладалася на основі т.зв. "попереджувачих" висновків революцій 1918-1919 рр. Тон задав найбільш відомий представник угорської історичної науки - Д.Секфю(1883-1955). З позицій консерватизму він у праці "Три покоління" засудив ліберальні та революційні рухи, які врешті-решт привели до національної катастрофи [1]. Учений поставив під сумнів історичну закономірність минулого розвитку країни; його погляди уживалися з такими формами націоналізму, як антисемітизм і проповідь переваги угорців над сусідніми народами. Вина за розпад історичної Угорщини покладалася на привнесений ззовні лібералізм. За висловом Д.Секфю, внаслідок великого "гріхопадіння", десятиліття після дуалістичної угоди привели до поступового морально-політичного занепаду суспільства.

Стара історична наука не витримала випробування - її невдачу признавав і сам Д.Секфю, який, починаючи з другої половини 30-х рр., переглянув деякі крайні положення своєї праці; більш об'єктивно і менш заполітизовано оцінював недалеке минуле країни. Посилилися голоси, які в усіх національних бідах звинувачували Ф.Деака та його однодумців. З.Біро прямо писав, що угода була нічим іншим, як зрадою угорської нації, а головною причиною її трагедії стала злочинна політика Габсбурзького дому, в своїй основі антиугорська [2]. З іншо-

---

1. Szekfű Gyula. Harom nemzedék. Bp., 1920.

2. Bíró Zoltán. A Habsburg - ház bűnei. Bp., 1919, 78 l.

го боку, у міжвоєнні роки частина істориків з ностальгією згадувала дуалізм, монархію і територіальну єдність земель святостефанської корони. На їх погляд, угода 1867 р. покінчила з трьохсотлітнім боротьбом між Угорщиною та Австрією, поновила державну незалежність, територіальну інтеграцію, поставила на надійну основу майбутнє угорської нації [1]. Дослідники відмічали й інші позитивні підсумки, особливо економічний та культурний розвиток країни.

Одним з найкраще інформованих про політичні події кінця XIX-поч. XX ст. був автор праці "Епоха дуалізму" - Г.Грац. Наступні дослідники не могли ігнорувати його двотомну працю, котра побачила світ у 1934 р. [2]. Нещодавно книги перевидані в Угорщині. З нагоди смерті К.Тіси, у 1902 р. Г.Грац опублікував невелике біографічне дослідження, цілком присвячене аналізу діяльності одного з найбільш відомих державних керівників епохи [3]. Учений схильний був оцінювати адміністративні реформи уряду як цілком ліберальні, а самого К.Тісу як продукт угорської дійсності. Попередні уряди здійснювали багато позитивних змін, але народ аж ніяк не відчував їх сприятливі наслідки. Суспільство мріяло про більш спокійну й реальну політику, яку принесла так звана "ера К.Тіси". Єдиним обмеженням для діяльності всіх політичних сил була заборона ставити під сумнів положення дуалістичної угоди. Реформи не були всеохоплюючими, носили частковий характер, але верхи забезпечили суспільну стабільність. На погляд Г.Граца, К.Тіса добре розумів запити суспільства [4].

1. Bergendy Szilveszter. Ellensége volt-e a Habsburg csolád Magyarországnak? Bp., 1927, 137 l.
2. Gratz Gysztáv. A dualizmus kora. I-II kötet. Bp., 1934.
3. Gratz Gysztáv. Tisza Kálmań. Bp., 1902
4. Ibidem, 22 l.

Учений, який спирався ще на традиції ліберальної історичної школи, у своїй праці "Епоха дуалізму" в цілому позитивно оцінював період 1867-1918 рр. У 30-х рр. його позиція не знайшла підтримку, хоча у політичній свідомості суспільства ще зберігалася ностальгія за старими "добрими часами". Так, історик писав про позитивну роль Франца Йосифа у появі дуалістичного компромісу, який став найбільш плідною справою його довголітнього правління [1]. Для Угорщини катастрофа настала б значно раніше, якби вона здобула повну незалежність. Більшість угорських істориків, у тому числі і Г.Грац, визнавали політичний вибір Ф.Деака і його однодумців реальним, вваженим, тому й виправданим. В особі Ф.Деака, пише вчений, втілювалася сильна правова свідомість угорської нації, традиції її конституційних начал [2]. У 1867 р. країна досягла максимум того, що в рамках легальної політики дозволяла реальна можливість. Історик аргументовано доводив, що не існувало іншої політичної комбінації, окрім союзу з Австрією. До того ж у цьому разі у Центральній Європі зберігалася міжнародна стабільність, а також статус монархії як великої держави. Вихваляючи політику компромісу, Г.Грац виходив з досвіду початку ХХ ст., коли різкі революційні повороти угорської історії принесли негативні наслідки. Погляди Г.Граца в значній мірі були сприйняті історичною наукою, а багато його висновків витримали випробування часом, справили вплив на наступний розвиток наукових досліджень.

Такий відомий вчений і активний політичний діяч, як О.Ясі, у кінці 30-х рр. доводив, що за винятком військових і зовнішніх справ, дуалістична угода забезпечила незалежність

-
1. Gratz Gusztáv. A dualizmus kora. I köt., Bp., 1934, 16-18 ll.
  2. Ibidem, 18 l.

Угорщини. Внутрішнє державне управління, не рахуючи імперську адміністрацію і бюрократів, цілком перемістилося в руки угорських панівних класів. У своїх діях Ф.Деак спирався на конституційний лібералізм та історичне право [1]. О.Ясі детально аналізував і таку складну проблему Угорщини кінця ХІХ ст., як національні відносини. На його думку, у разі надання територіальної автономії, між народами могла виникнути більша довіра, але замість цього почала проводитись державна політика, котра суперечила положенням закону "Про національне рівноправ'я". Голос протесту етнічних меншин потонув у новіністичному морі [2]. Керівництво Угорщини розглядало країну як єдине національне об'єднання, легітимність якого забезпечувало історичне право. Заради досягнення цієї мети, влада всю енергію направила на асиміляцію, мадяризацію та централізацію. Праці і погляди О.Ясі найбільший вплив мали на формування концепцій західних істориків.

У новій історії Угорщини немає жодної іншої теми, де позиції поляризувались би настільки, як стосовно угоди 1867 р. В зарубіжній історіографії навіть утвердився погляд, що дуалізм став повною перемогою угорської сторони. Чеський вчений Й.Мацурек у 30-х рр. писав, що у внутрішніх справах угорці забезпечили собі такі права, які не мали в часу могочаської катастрофи (1526 р.) [3].

Вчені-марксисты, які змушені були працювати у підпіллі, або в еміграції (Й.Рейвої, Е.Молнар, А.Мод), розробляли дея-

1. Jaszí Oszkár. A Habsburg-monarchia felbomlása. Bp., 1982. 408 l.
2. Ibidem, 411 l.
3. Macúrek Josef. Dějini mađaru a uherského statu. Praha, 1934, 260 s.

кі основоположні питання історії Угорщини, пов'язані з програмою демократичних перетворень. Вони розкривали процес формування суспільних взаємовідносин, зіткнення класових інтересів. Марксистичні вивчали історію робітничого класу, початок його боротьби, історичні передумови політичних змін в Угорщині. Цей напрямок розглядав проблеми дуалістичного періоду крізь призму суспільного розвитку.

Після 1945 р. угорська історіографія взялася обґрунтовувати не лише тезу про "залежність" країни від Австрії, але і про її "напівколоніальне" становище. Подібні оцінки несли негативні психологічні моменти, сіяли націоналістичні та шовіністичні почуття.

У другій половині 40-поч.50-х рр. оцінка дуалізму була однозначно негативною, бо він нібито половинчато вирішив справу національної незалежності, відмовився від основних атрибутів суверенітету. Але навіть Й.Рейвої, вип'ячуючи класовий характер дуалістичної угоди, укладеної за спиною народних низів і національних меншин, визнавав, що в тих конкретних історичних умовах її не можна було уникнути. А.Кочут, який не хотів "прийняти" угоду, опинився в ізоляції, а тому його позиція була утопічною [1]. Подібні концепції в угорській історіографії цього періоду були усталеними. Вони й не могли бути іншими, бо такою була позиція вищого партійного керівництва на чолі з М.Ракові. Власні погляди, навіть варіації на цю тему з боку окремих вчених, не допускались. Ситуація почала змінюватися лише з кінця 50-х рр.

Поступово з'явилися нові підходи, в усталені погляди вносилися суттєві корективи. Зокрема, відкидається теза попередніх років про "напівколоніальну залежність", взагалі про

1. Révai József. Marxizmus, népeesség, magyarság. Bp., 1955, 260 l.

"залежність Угорщини від Австрії", як така, що не відповідає історичній дійсності [1]. Дуалістичну систему почали кваліфікувати як "напівліберальну конституційність", яка відіграла роль спускного клапану буржуазно-демократичної революції. Усі проблеми минулого розглядалися тільки крізь призму класової боротьби.

Угорська історіографія 50-70-х рр. ХХ ст. багато писала про антидемократизм дуалістичної системи, але менш схильна була згадувати про її ліберальні риси. Дійсно, виборчі, громадянські та національні права людей та їх об'єднань були обмежені, але вони існували. Демократичним силам, робітничим організаціям, національним рухам державні інститути забезпечили більший простір для діяльності, ніж в інших східноєвропейських країнах.

На основі праць останніх трьох десятиліть і проведених наукових дискусій, можна сказати, що в попередні концепції були внесені значні зміни. Політична історія Угорщини висвітлюється шляхом подолання односторонніх поглядів, більш глибоко аналізуються суперечності та реалії. Багато робіт присвячено національній політиці урядів, суспільним рухам, парламентській боротьбі. Одночасно намітилося відставання в області вивчення соціальної структури суспільства, формування його свідомості, історії ідей і культури, в цілому становлення громадянського суспільства. Оминалися питання лібералізму, консерватизму, національні вимоги етнічних груп, не приділялася належна увага таким ведучим діячам епохи, як Ф.Деак, Й.Етвеш, Д.Ондраші, К.Тіса та ін. Вимагають перегляду проблеми, пов'язані з оцінкою усієї дуаліс-

---

1. Sandor Vilmos. Magyarország függőségének jellege a dualizmus korában. - "Történelmi Szemle", 1958, 1-2 sz., 100 l.

тичної системи, прагматизм у діях Ф.Деака, роль "джентрі" та інших суспільних сил у політичному житті, процес формування демократичних поглядів, національні відносини та підходи до їх вирішення.

Ось уже понад сто років дискусії різної інтенсивності про австро-угорський дуалізм привертать увагу спеціалістів та широкої наукової громадськості. Головні риторичні питання, котрі ставляться: Хто був правий? Ф.Деак чи А.Ковут. А якщо ніхто? А якщо обидва мали правду? Навіть у багатотомній "Історії Угорщини", її автори визначають правовий статус Австрії та Угорщини як "державних частин", котрі не можна назвати повністю незалежними. При допомозі австрійських та угорських панівних класів імперія забезпечила своє панування над іншими народами [1].

Зарубіжні вчені навіть схильні перебільшувати угорський вплив на формування внутрішньої та зовнішньої політики монархії. На думку австрійського дослідника Е.Золлнера, у двоєдиній імперії співвідношення сил було таким, що Угорщина, хоча й носила у спільний бюджет меншу частку коштів, теоретично була рівноправною стороною, а на практиці мала перевагу над Австрією [2]. Інший автор - Ж.Дроз навіть писав про "угорське опікунство над Віднем" [3]. Американський історик Р.Канн, який народився в Австрії, підкреслює: стосовно Габсбурзької монархії не можна застосовувати національні та міжнародні стереотипи західного зразка. В етнічно розмаїтому Дунайському басейні навряд чи можливим було у рамках монархії, або на її місці, реалізувати демократичне співжиття вільних націй. Якщо таке й могло статися, тоді лише в разі

1. Magyarország története. 6/2 kot., Bp., 1979, 277 l.
2. Zöllner E. Geschichte Österreich. Wien, 1961, 412 l.
3. Droz J. L'Europe Central. Evolution Historique de l'Idée de Mitteleuropa. Paris, 1960, 126 p.

тривалого миру, шляхом повільних реформ. Дуалістична монархія, пише Р.Канн, не була взірцевою державою, але забезпечила своїм народам мир і цивілізоване життя [1]. Американський вчений глибоко аналізував внутрішній розвиток Австрії, ніж Угорщини.

Українські вчені проявляли й продовжують проявляти інтерес до минулого Угорщини, поскільки географічна близькість, економічні, політичні, культурні і наукові зв'язки стимулюють потяг до вивчення історії сусіднього народу. Нашими ученими досліджувалася політична історія ХІХ - поч.ХХ ст., національні рухи, соціальні проблеми. Центром гунгарологічних досліджень став Ужгородський державний університет, де сформувалася кваліфікована група вчених, проводиться підготовка спеціалістів.

З досліджень ужгородських учених виділяються праці Я.І.Штернберга [2]. Дослідник цілеспрямовано проводив пошуки нових матеріалів, розкрив важливі історичні події, діяльність видатчих особистостей угорської і нашої історії. Його праці зберігають наукове і культурне значення, частина з них опублікована угорською мовою.

Окремих сторін історії Угорщини досліджуваного періоду торкаються праці І.М.Мешка [3], В.І.Ілька [4], В.В.Гомонная [5].

- 1.Kann A.Robert.The Multinational Empire.New York,1950. 207 s.
- 2.Штернберг Я.И. Мир поэзии и дружбы.- Уж.город,1979.-186 с;
Varadi Sternberg Janos. Utak, találkozáások, emlékek. Uzsgo-rod,1974, 315 l.
- 3.Мешко І.М. Громадсько-політичний рух і суспільна думка в Угорщині на рубежі ХVІІІ-ХІХ ст.- Львів,1971.- 189 с.
- 4.Ілько В. Закарпатське село на початку ХХ ст. (1900-1919 рр.).- Львів,1973.-180 с.
- 5.Гомонная В.В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (ХІХ-ХХ ст.).- Ужгород,1992.-289 с.

Російська історична наука другої половини XIX-поч.XX ст., незважаючи на інтерес до Угорщини, її історії, етнографії, культури не залишила скільки-небудь великих і оригінальних монографічних досліджень, хоча окремі розвідки дають загальну картину минулого країни. Сфера наукового дослідження була значно розширена ученими колишнього Радянського Союзу. З другої половини 50-х рр. доступнішими стали архівні матеріали, публікації угорських колег, збірники документів. Поступово розширялися особисті контакти істориків двох країн, велася підготовка спеціалістів.

Показником досягнутого рівня радянських досліджень стало видання узагальнюючих праць: у 1963 р. "Нарисів нової і новітньої історії Угорщини" [1] і, особливо, другого тому трьохтомної "Історії Угорщини" (1972 р.) [2]. Тут детально розкриті головні віхи угорської історії, загальні закономірності і особливості її розвитку, містяться власні оцінки. Звичайно, політичні переміни, наукові дослідження, спонукають по-новому оцінити ряд застарілих положень. Приміром, такі твердження: "Компроміс 1867 р." надав Угорщині формальну рівність прав з Австрією [3], або "угода була реакційною і тому, що вона була спрямована проти життєвих інтересів пригноблених народів Австрії і Угорщини" [4]. Гадаємо, що із серйозних досліджень поступово зникнуть подібні одномірні висновки, а науковці врахують усю складність епохи.

Це помітно вже у праці російських вчених "Коротка історія Угорщини", де відомий гунгаролог Т.М.Ісламов по-новому

---

1. Очерки новой и новейшей истории Венгрии. - М., 1963.

2. История Венгрии в трех томах. Т. II. - М., 1972.

3. Там же. - С. 234.

4. Там же. - С. 237.

висвітлює позицію Ф.Деака в період підготовки і реалізації дуалістичної угоди, як політика, котрий реально оцінював співвідношення сил, обрав центристський шлях, зумів реалізувати угорську державницьку ідею [1]. Аналізується ліберальний закон "Про національне рівноправ'я" від 1868 р., в якому були упущення, навіть шовіністичні положення. Однак перебільшенням є такий висновок російських колег: "логічніше було б назвати цей закон "законом про нерівноправ'я національностей" [2]. Вважаємо, що з подібною оцінкою не погодиться більшість дослідників, адже представники етнічних меншин, як у парламенті так і на місцях, самі вимагали реалізації його головних положень. Т.М.Ісламов пише, що дуалізм завів угорське суспільство у безвихідь не лише в історичній перспективі, але й ідеологічно [3]. Цей висновок серед вчених різних країн продовжує залишатися дискусійним. Не торкавшись його суті, вкажемо, що теза про "історичний та ідеологічний тип" є перебільшенням.

Аналітичні матеріали з нової історії Угорщини вміщені у тематичних збірниках, котрі з кінця 70-х рр. видавалися Інститутом слов'янознавства і балканістики АН СРСР. Серед них треба виділити два, які опубліковані в 1981 році [4]. Книги написані на широкій джерельній основі, над якими працювало багато вчених, у тому числі й зарубіжних. Дослідження носять порівняльний історичний характер, містять важ-

1. Краткая история Венгрии.- М.,1991.- С.213.
2. Там же.- С.225.
3. Там же.- С.297.
4. Формирование наций в Центральной и Юго-Восточной Европе.- М.,1981.- 359 с.; Освободительные движения народов Австрийской империи.- М.,1981.- 463 с.

ливі висновки, які не втратили свого значення. Okремо розкриваються процеси становлення національної свідомості народів, які входили до складу Угорщини.

У ході наукових дискусій останніх десятиліть, учені різних країн намагалися спокійно в'яснити основні проблеми епохи дуалізму, приходили до більш-менш єдиних думок. Зараз на передній план висунулися конкретні теми, котрі продовжують привертати увагу істориків.

Джерельною основою дисертації послужили матеріали архівів Угорщини, України, Російської Федерації, а також публікації парламентських та інших документів.

З Угорського державного архіву використаний фонд Ради міністрів, а також підпорядковані йому центральні та місцеві органи державного управління за період з 1867 по 1890-ті роки.[1]. Фонд складається з двох частин. До нього входять документи угорського уряду, а також копії окремих протоколів імперської Ради міністрів (іноземні справи, оборона, фінанси). Фонд Президії Ради міністрів також поділяється на декілька частин, оскільки до нього входять документи всіх відділів.

Найбільший інтерес становить фонд міністерства внутрішніх справ, яке керувало державною адміністрацією на місцях. До його компетенції входило проведення виборів, стеження за діяльністю політичних партій і національних товариств, контроль за матеріалами преси. Фонд міністерства юстиції розкриває зміст важливих законопроектів, характер державно-правових відносин центру з комітатами, зв'язок уряду з парламентом. Зрозуміти культурно-національну політику державної влади дозволяє фонд міністерства освіти і культів. Відрізняється один від одного своєю відомчою специфікою, документи

цих фондів дасть можливість досягнути різні напрями діяльності центрального державного апарату.

Використані джерела можна поділити на декілька груп. Ці рішення уряду і парламентського обговорення важливих законів, їх остаточна редакція. Далі йдуть матеріали офіційного діловодства. Сюди відносяться різні листи, розпорядження, циркуляри міністерств. Окрему групу складають звіти, доповідні записки, донесення з місць. Важливе значення мають такі джерела, як скарги і листи про порушення виборчих законів, зловживання чиновників, вимоги лідерів етнічних груп.

В Архіві зовнішньої політики Російської імперії (АВПРИ), котрий розташований у Москві, опрацьований фонд Канцелярії за 1865-1890 рр. Генеральні консули в Будапешті, посли у Відні регулярно доповідали про всі процеси в Угорщині - державне будівництво, парламентські дискусії, національні рухи, політичні проблеми. Ці матеріали дозволяють краще оцінити розвиток подій, їх сприйняття зарубіжними спостерігачами. Це більше допомагають дипломатичні документи при вивченні питань зовнішньої політики.

Автор детально вивчив матеріали Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО), особливо фонди надзупанів Березького і Ужанського комітетів. Відомо, що у досліджуваний період територія сучасного Закарпаття входила до складу Угорщини. Закони, урядові розпорядження, циркуляри розповсюджувалися на всю країну. Значна їх частина зберігається в обласному архіві, що дозволяє краще зрозуміти політичні процеси на місцях, реакцію на рішення центру. Інтерес становлять матеріали офіційного діловодства. Сюди відносяться різноманітні розпорядження, циркуляри міністерств, листи. До цієї групи належать також звіти, доповідні записки, до-

несення надзупанів і начальників районів. Цінність цих матеріалів полягає і в тому, що вони дозволяють повніше висвітлити національну політику угорських урядів на території Закарпаття.

У ході написання роботи використані шридлині документи, у першу чергу законодавчі, прийняті Державними зборами. Ці вони опубліковані у багатотомному виданні [1]. Серед великої кількості законодавчих актів слід виділити ті, які допомагають аналізувати конституційні норми, а вони визначали характер державного будівництва. Це спеціальні публікації збірників законів, які щорічно виходили у Будапешті. Використовуючи правові акти, необхідно пам'ятати про обов'язкову умову наукового підходу до джерел - їх комплексне використання.

Особливий інтерес становлять парламентські матеріали. В Угорщині представницька система мала свої традиції, у політичному житті відігравала велику роль. Парламент був ареною партійних зіткнень, критики урядових дій, виступів опозиції. Обширні публікації, котрі обіймають сотні томів, дозволяють характеризувати діяльність вищого законодавчого органу країни. Стенографічні звіти чітко зафіксували всі деталі засідань, виступи видних ораторів. Повне зібрання матеріалів зберігається у Парламентській бібліотеці Угорщини.

Певну допомогу надають статистичні збірники. Ми звернулися до публікацій, де цифрові дані чітко систематизовані [2]. Видавці не обмежувалися лише подачею цифр і таблиць, але вмщували й самостійні коментарі. Для нас особливий інтерес становить статистика про підсумки парламентських виборів.

---

1. Magyar Törvénytar. Bp., 1896.

2. Magyar statisztikai évkönyv. Új folyam. IV köt., 1896, Bp., 1897.

В якості джерела виступає періодична преса, на шпальтах якої провідне місце займали суспільно-політичні питання, проблеми державного життя. Газети детально інформували читачів про найважливіші події, парламентські дискусії, виборчі програми, соціальні та національні заворушення. Через періодичні видання краще можна зрозуміти громадську думку. Опозиційні газети скористалися законом про свободу преси, тому агітували проти існуючого державно-правового статусу Угорщини. Про події місцевого значення багато писали комітатські газети. У цьому плані нами використані видання, котрі виходили на Закарпатті, а також у Галичині.

Протягом 50-60-х рр. ХХ ст. угорські історики й архівісти опублікували значну кількість тематичних збірників документів з політичної історії країни, робітничого і демократичного рухів [1]. Привертають увагу матеріали, які розкривають діяльність перших робітничих та соціалістичних організацій, їх зв'язок з опозиційними силами. Наведені факти дозволяють більш глибоко зрозуміти процес формування нових суспільних сил. Знаходимо опис найбільших соціальних виступів народних низів, поліцейські та газетні звіти про їх придушення.

Важливими є багатотомні збірники матеріалів, котрі розкривають національні рухи. Серед них виділяються "Документи з історії національного питання в Угорщині в епоху дуалізму", які зібрав і підготував до друку Г.Кемень [2]. Тут опубліковані закони, парламентські дискусії, різноманітні архівні та газетні матеріали, пов'язані з національними рухами. Широко

1. A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. I köt., Bp., 1951.
2. Iratok a nemzeteségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. I köt., 1867-1892. Összegejtötte Kemény G. Gábor. Bp., 1952.

висвітлюються погляди Л.Кошута, Л.Мочарі та інших провідних угорських політиків на проблеми країни. Джерела добре систематизовані хронологічно і тематично.

Увагу дослідника не може оминати збірник програм різних партій, який впорядкував академік Д.Мереї [1]. Перше видання побачило світ ще в 1934 р., а знову перевидане в 1971 р. Окремо розкриваються політичні програми урядових партій, потім опозиційних, навіть різноманітних демократичних рухів та об'єднань. На жаль, відсутні програми партій етнічних меншин, що примушує дослідника звернутися до інших джерел.

Публікації творів таких провідних діячів досліджуваної епохи, як Л.Кошут, Ф.Деак, Й.Етвеш, Л.Мочарі та інших дозволяють більш повно зрозуміти хід подій, причину прийняття тих чи інших рішень, логіку аргументів прибічників та противників дуалістичної системи.

Нарешті, використані спогади активних учасників політичного життя. Значна їх частина опублікована після розпаду Австро-Угорщини, коли повного краху зазнала вся система дуалізму.

Виявлені нами архівні документи співставлялися з іншими джерелами, що дозволяє глибше проаналізувати складні питання. Тільки так можна більш повно та об'єктивно вивчити проблеми політичної історії Угорщини другої половини ХІХ ст.

Структура дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел і наукової літератури. У своїй чергу розділи поділяються на параграфи, де розкриваються різні напрямки теми. Виходячи із важливості і значення тих чи інших процесів, матеріал розміщено за хронологічно-проблемним принципом.

-
1. A magyar polgári pártok programjai (1867-1918). Összeállította Mérei Gyula. Bp., 1971.

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обгрунтована актуальність обраної теми, визначено її мету і завдання, теоретичну основу, хронологічні рамки, наукову новизну. Значне місце займає оцінка стану вивчення проблем, характеристика наукових напрямків в угорській та зарубіжній історіографії. Окреслена джерельна основа дослідження, його наукова новизна і практичне значення.

Перший розділ - "Політичні зміни 60-х рр. та відновлення конституційної незалежності Угорщини" торкається загальної оцінки подій, слугує своєрідним ключем до кращого сприйняття наступного матеріалу.

На поч. 60-х рр. XIX ст. в Угорщині зменшувалися іллізії щодо можливості відкритої національно-визвольної боротьби проти Австрії, а серед широкої громадськості поширюється погляд про доцільність укладення компромісної угоди з Габсбургами. Тут перемишувався страх перед новою революцією, побоювання втрати маєтків та станових привілеїв, розрахунок врівноважених політиків, намагання утвердити свою владу над етнічними меншинами, вигоди від приналежності до великої європейської держави, страх перед німецькою та російською загрозами. У свою чергу австрійські ліберальні кола, які побоювалися нового посилення абсолютизму, також виступали за конституційне примирення з угорцями. Прибічники історичного компромісу групувалися довкола Ф.Деака, який став на шлях пошуків мирного відновлення "історичних прав Угорщини". До примирення схилився і віденський двір, особисто Франц Йосиф.

У своїй знаменитій "пасхальній статті" весною 1865 р. Ф.Деак вперше заявив: угорці погоджуться пов'язати свої конституційні закони з інтересами імперії. У налагодженні нових договірних відносин була зацікавлена й Австрія, для

якої союз з Угорщиною став єдиним шансом зберегти статус великої європейської держави.

Парламентські вибори 1865 р. принесли абсолютну перемогу ліберальній партії Ф.Деака, яка одержала 180 мандатів. Державні збори Угорщини стали центром політичного життя. Навіть ті суспільні сили, котрі були позбавлені політичних прав звернули свої погляди до цього єдиного легального органу влади, чекаючи від нього реальних дій по ліквідації залежного, антиконституційного становища країни. Між імперським урядом та угорським парламентом почалися важкі переговори, але аж до того часу, поки нові фактори не прискорили прийняття остаточних рішень, проблеми усувалися надто повільно. У справі дуалістичної перебудови імперії австро-пруська війна 1866 р. не мала вирішального значення, проте остаточне витіснення Австрії з Німеччини, примусило прискорити процес переговорів з угорцями.

З часу появи "пасхальної статті" минуло майже два роки, а угоди все ще не було, бо монарх та його найближче оточення продовжували коліватися. Державні збори висунули вимогу про відновлення конституційного управління і призначення відповідального угорського уряду. Нарешті, 17 лютого 1867 р. Франц Йосиф офіційно оголосив про відновлення конституції Угорщини і створення її окремого уряду. Його персональний склад на чолі з графом Д.Ондраші затвердив король. У той же день умови дуалістичної угоди були ратифіковані австрійським рейхсратом.

Дуалістична угода стала реальністю, яка завершувала революційні та національні зміни в Угорщині, розпочаті у 1848-1849 рр. По-суті в обох половинах Габсбурзької імперії утвердилися конституційні начала. Криза 60-х рр. завершилася без великих політичних та соціальних потрясінь, тобто реаль-

ним компромісом верхів, панівних кіл двох сильніших націй з понад десятка інших народів імперії.

Довкола ідеї відновлення державності Угорщини, її конституційних прав, Ф.Деак зумів об'єднати широкий загальний політичний сил, що консолідувало суспільство. Саме це, а також зовнішні обставини, сприяли дуалістичній угоді. Переконувачи громадськість у необхідності пожертвувати частиною угорського суверенітету, Ф.Деак та його однодумці посилювалися на потенційну зовнішню загрозу, а також на ті біди, до яких можуть привести вимоги національних меншин. На поступки пішов і Франц Йосиф. Після тривалих дискусій, партійних компромісів, 30 березня 1867 р. у палаті депутатів Державних зборів пройшло поіменне голосування. "За" прийняття конституційного закону подали голос 257, "проти" - 117. Не взяли участь у голосуванні 23 депутати.

Дуалістична угода була оформлена у вигляді XII розділу Конституції, який юридично регламентував спільні справи Угорщини з іншими землями і державами імперії Габсбургів. У значній мірі зберігалися напівабсолютистські права короля, його контроль над важливими інститутами управління. До його повноважень входило призначення уряду та міністрів, контроль за правосуддям, скликання і розпуск Державних зборів, за ним зберігалось право законодавчої ініціативи. Найчастіше уряди і монарх намагалися уникати конфліктні ситуації, йшли на взаємні поступки. Можна сказати, що у питаннях внутрішнього життя Угорщина користувалася повною незалежністю, куди монарх майже не втручався, як не гальмував і процес розбудови самостійних державних інститутів управління.

Уряд в цілому та окремі його міністри. були відповідальні не лише перед королем, але і перед парламентом, який міг контролювати їхню діяльність, відправляти у відставку. Іншою

формою контролю міністрів була їх політична відповідальність. Король призначав членів уряду з представників партій, яка в палаті депутатів мала більшість.

Після 1867 р., як і в попередні історичні періоди, політична та організаційна структура монархії Габсбургів залишалася складною і громіздкою, важко зрозумілою для іноземців. В основу дуалізму були покладені так звані "спільні справи". На практиці це означало, що між Австрією та Угорщиною зв'язуючою ланкою стали єдині міністерства - іноземних справ, військовоє, фінансів. Останнє забезпечувало й контролювало бюджет лише двох спільних міністерств, але аж ніяк не окремо Австрії та Угорщини, де існували ще й свої окремі міністерства фінансів. Призначення і звільнення спільних міністрів входило до виключної компетенції короля-імператора. Отже, вони не були відповідальними ні перед урядами, ані перед парламентами двох половин монархії. Водночас спільні міністри не мали права втручатися у справи угорського уряду, змушені були узгоджувати з ним свої дії.

Найбільш консервативним інститутом, оплотом монархії залишалися збройні сили, керівництво якими концентрувалося в руках монарха. У цьому питанні Габсбурги не йшли на жодний компроміс, тому тут не діяв принцип паритету, не проявлялася ідея повної державності Угорщини. Не відразу знайшлася придатна назва новому міждержавному об'єднанню. Тільки 14 листопада 1868 р. Франц Йосиф повелів офіційно назвати імперію "Австро-Угорською монархією", а самого себе "імператором Австрії та апостольським королем Угорщини". На практиці найбільше прижилася проста назва - "Австро-Угорщина".

Дуалістична система була складною і заплутаною, оскільки мова йшла про відносини між трьома урядами (імперським, угорським та австрійським), а важливі рішення залежали від

співвідношення сил між ними, від позиції монарха, який зберіг значні абсолютистські повноваження. Незважаючи на це, політична стабільність, котра настала після 1867 р., прискорила розвиток Австрії та Угорщини, а відновлення конституційних норм розширило можливості для активізації політичного і культурного життя, котрі набули більш вільні форми.

Другий розділ під назвою "Формування органів державної влади на першому етапі дуалізму" аналізує діяльність різних урядів, парламенту, місцевих органів самоуправління. Незважаючи на врегулювання відносин з Австрією та Габсбурзькою династією, перед Угорщиною і надалі зберігалися проблеми, котрі постали ще у 1848 р., а саме: утвердження демократичних інститутів управління, виборча реформа, національні проблеми і задоволення вимог меншин, досягнення повної національної незалежності, вплив на зовнішню політику, функціонування спільних міністерств та інші. Це стосується і блоку економічних проблем, серед яких найгострішим були аграрні, але додалися залізничне будівництво, митна політика, квоти, організація власної податкової системи.

Одним з найважливіших завдань угорських урядів стало пристосування феодальних інститутів до нової державно-правової системи. Уряд Д.Ондраші декларував такі основоположні громадянські права: свободу преси, зборів, створення громадських об'єднань. Правда, дуже швидко в ці положення довелося вносити суттєві корективи, бо проявилось намагання обмежити права селян, робітників, національних меншин, тим більше, що практика перших років дуалізму давала привід для прийняття заходів у цьому напрямку.

Важливим завданням уряду стало відновлення у повному обсягові унії між Угорщиною і Трансільванією. 20 червня 1867р. король розпустив Державні збори Трансільванії, а уряд Д.Онд-

рані одержав парламентські повноваження на встановлення повної угорської юрисдикції на території краю. У 1876 р. законодавчо припинялося адміністративне відокремлення так званої "Королівської землі", де великими правами користувалися саксонці. У Трансільванії виникли 15 нових комітетів. На початку 70-х рр. було ліквідовано імперське управління на території колишнього Військового кордону. Більшість території перейшла під юрисдикцію Угорщини, а меншість - Хорватії.

Важливим державним інститутом був угорський парламент, або за офіційною назвою Державні збори, які склалися з двох палат: верхньої - палати магнатів (панів) і нижньої - виборної палати депутатів. Головні законодавчі функції належали саме їй; 413 членів обиралися відкритим голосуванням на три роки (до 1886 р.), а після на 5 років. Основним обмеженням для виборців служив високий майновий ценз. Виборча система мала серйозні вади, які не відповідали часові, принципам рівноправ'я та справедливості. Можна твердити, що саме вона була однією з найслабших ланок у політичній системі дуалістичної Угорщини, полем гострої політичної боротьби, масових протестів з боку лідерів етнічних меншин, а також робітництва. За допомогою недосконалої виборчої системи угорська еліта намагалася закріпити своє виключне право на політичну перевагу в усій країні, особливо в національних регіонах.

Постійні дискусії з державно-правових проблем, партійні пристасті, особисті амбіції відволікали депутатів від плідної роботи. Так, після парламентської сесії 1869-1870 рр. не прийнятими залишилися 76 законопроектів. Подібна тенденція зберігалася і в наступні роки, стала традицією. Особливо негативні наслідки мала повільна законодавча діяльність на початку дуалізму, коли зросла потреба у юридичному регулюванні різних сфер державного життя.

З початку 80-х рр. Державні збори здебільшого обговорювали дріб'язкові питання. Це обумовлювалося й тим, що значна частина законодавців професійно слабо орієнтувалася у сфері державного управління та фінансових справах. До державного керма, у тому числі й до парламенту, потрапляли люди без належної підготовки, не завжди правдолюбів, навіть: непорядні. У тій чи іншій формі більшість членів палати депутатів одержувала якісь урядові подачки. Корупція, фінансові, земельні, залізничні махінації стали звичним явищем. Не вдалося досягнути й справжнього парламентського контролю уряду.

Парламентаризм, який із часів середньовіччя мав в Угорщині значні традиції, не виправдав пов'язані з ним суспільні надії. Замість того, щоб стати найважливішим фактором політичного життя, вищий законодавчий орган часто гальмував реформи, став місцем безплідних дискусій, запізнювався з вирішенням проблем. За окремими винятками, 25 річна історія угорського парламентаризму розкриває його неефективність, непрофесійність, слабкий зв'язок з життям. Це було пов'язано з антидемократичною виборчою системою, боротьбою за владу, політичною культурою.

Усе ж слід підкреслити, що на регулярних засіданнях парламенту піднімалися важливі питання суспільного і економічного життя, велися тривалі дискусії між політичними угрупованнями і окремими депутатами. Інколи сюди потрапляли видатні особистості, прекрасні оратори, чия позиція у значній мірі визначала хід дискусій, наслідки голосування. Гострій критиці піддавалася діяльність окремих міністрів, або уряд в цілому.

Відомі політики вважали, що 20-25 років буде достатньо для законодавчого забезпечення розбудови незалежної угорсь-

кої держави, підняття її до європейського рівня. У 70-80-х роках ХІХ ст. такий шанс був упущений.

Після злиття в 1875 р. партій Деака і лівого центру, нове політичне об'єднання прийняло назву ліберальної партії. На середину 70-х рр. країна стомила від безкінечних політичних баталій. За 8 років, що минули після 1867 року, політики провели деякі корисні реформи, які часто суперечили одна одній. Безпосередньо народ слабо відчував їх позитивний вплив. Багато людей мріяло про менш гучну, але більш реальну політику, яка сприяла б економічному піднесенню країни та її громадян.

Поступово в угорському суспільстві назрівали перемини, порушувалася колишня рівновага. Почалася європейська аграрна криза, котра торкнулася й сільського господарства країни. У середовищі середнього дворянства, яке втрачало своє майно, серед комітатських джентрі, утверджується антиліберальна ідеологія, неоконсервативні погляди, які підтримувало вище католицьке духовенство.

З відставкою уряду К.Тіси у 1890 р. завершився період будівництва нової державності Угорщини. Реформи проводилися при підтримці більшості суспільства, утверджувалися нові управлінські інститути; проявився позитивний вплив системи на різноманітні сфери життя. З К.Тісом пішла не просто людина, а минула ціла епоха.

У третьому розділі - "Політичний розривок 70-80-х років ХІХ ст." досліджуються складні суспільні процеси, які наклали свій відбиток на всю епоху дуалізму. Основним водорозділом, який поділяв суспільство на два табори, став підхід до конституційних прав Угорщини. Хто прийняв компроміс 1867 р., той, незважаючи на світоглядні позиції, займав місце серед прибічників системи. Меншість складала ті, хто повністю від-

кидав будь-яке обмеження суверенітету країни. Її державно-правовий зв'язок з Австрією та Габсбургами. У рамках головного суспільного поділу можна виділити такі ознаки: з одного боку - відданість короні, підтримка конституційних законів, консервація феодальних пережитків і національної виключності, імперське мислення, економічна зацікавленість у єдиному ринкові, а з другого - державницька ідея, втілення в життя ідеалів 1848 р., демократизація суспільного життя, створення власної армії, національного банку, митних кордонів.

Після 1867 р. завершився тривалий період поразок, невизначеності, бо настала політична стабілізація, навіть консолідація суспільства. Угорська навія визначилася, примирилася з Габсбурзькою династією, підтримала Ф.Деака. Ліберальні сили зуміли встановити мир між трьома великими сторонами: династією, Австрією та Угорщиною.

Політичний розвиток, зовнішні обставини об'єктивно привели до того, що середні верстви підтримали дуалістичний компроміс. Деяко обмежений державний суверенітет вони намагалися компенсувати удаваною величчю країни, її територіальною єдністю, спільним ринком з Австрією, дешевим робочим силою, новими посадами в державному апараті. Чисельність інтелігенції зростала дуже повільно. Справжні важеді владної політики і надалі тримали в своїх руках верхні прошарки суспільства - передусім земельна аристократія з середнім дворянством, великі промисловці, вищі чиновники, церковні ієрархи.

Партія Деака не стала справжньою партією реформи, бо до неї, як до правлячої, примкнули й консервативні сили, які все більше визначали політичний курс. До влади приходили нові люди, які змінили співвідношення сил. Частина середнього дворянства, яка виступала проти деяких умов дуалістичної угоди, групувалася навколо партії лівого центру, яку очолю-

вали К.Тіса і К.Гічі. У 1875 р. відбулося злиття двох партій, що знаменувало перегрупування політичних сил у верхніх ешелонах влади. Нова партія офіційно прийняла назву ліберальної (вільних принципів), а очолив її К.Тіса. Цим самим завершилася "друга угода" по консолідації політичної системи. Середнє дворянство, представники інших суспільних прошарків, які у свій час ще були прибічниками Л.Комути, зараз одержали доступ до влади, але не для проведення реформ і забезпечення повної державної незалежності, а заради зміцнення рядів прибічників компромісу. У новостворених державних установах джентрі заповнили вакансії, причому часто виганяли звідти попередніх чиновників - неугорців.

Нове політичне об'єднання не стало партією парламентського типу, а урядовим угрупованням, яке визначало долю країни. Злиття двох політичних сил зміцнило єдність усього дворянства, яке зайняло ведучі позиції. Поступово до ліберальної партії приєдналася і буржуазія. Програма партії оминала гострі політичні та державно-правові проблеми, визначала тільки економічні завдання. Стало ясно, що керівництво не збирається йти по шляху реформ.

Найбільш видною політичною постаттю епохи залишався Л.Комути, який щодо дуалістичної угоди зняв непримиренну позицію, вважав, що вона назавжди позбавила Угорщину державної незалежності. Великий революціонер виношував плани продовження боротьби, але починати її без надійних союзників вважав авантюрою, самогубством. Цій меті була підпорядкована ідея створення "Дунайської конфедерації" малих держав за участю Угорщини, Румунії, Сербії та Хорватії. Головне завдання їх народів він вбачав у прискоренні розпаду Габсбурзької монархії. Крайньо опозиційні сили отримували зростаючу

підтримку угорського народу. Про це свідчило обрання Л.Кошута депутатом Державних зборів у кількох округах.

У травні 1848 р. організаційно оформилася нова "партія незалежності 1848 року", яка впродовж багатьох років стала головною опозиційною силою країни. Очолив її Л.Мочарі. Програма партії передбачала: Угорщина повинна стати самостійною державою, без будь-якого іноземного втручання вирішувати питання своєї зовнішньої політики, оборони і фінансів. Сила і вплив партії на політичне життя вимірювалися не чисельністю її депутатських мандатів, а тією глибокою повагою, з якою угорський народ продовжував відноситися до ідеї революції та імені Л.Кошута. Опозиція була негослідовною, поскільки заперечувала не тільки дуалістичну угоду, але й важливі демократичні реформи, проявляла нереальний підхід до основних суспільних проблем.

У 70-х рр. XIX ст. з новою силою розгорнулася теоретична дискусія між прибічниками лібералізму і консерваторами, яка покликана була визначити ідейні засади майбутнього суспільного розвитку країни. Правда, суто теоретичним роздумам намагалися протиставити "реальну" політику. Саме вона, а також область державного права ставть основною ареною, де стикаються різні підходи до вирішення національних та соціальних питань. Найбільш повне обґрунтування лібералізм знайшов у поглядах таких його видних представників, як Й.Етвеш, Ж.Кемень, Я.Вайда і Л.Мочарі. Вони критикували феодальні пережитки, бачили причини економічної відсталості країни, виступали за реформування багатьох сторін суспільного життя, але більше були пов'язані з існуючою системою, ніж з народом.

У 80-х рр. заявив про себе антисемітизм. З погляду його ідеологів, євреї становили найбільшу загрозу для батьківщини. Єврейський капітал займав вагомі позиції у промисловій,

фінансовій, торговій сферах, навіть у землеволодінні. У цьому крилася одна з економічних підвалин антисемітизму. Іншим "аргументом" було звинувачення у "захопленні" євреями сфери інтелектуальної діяльності. Політичні причини зумовлювалися намаганням відвернути увагу суспільства від дійсних проблем у бік другорядних. Засиллям єврейства легко було пояснити усі труднощі, у тому числі протидію угорській національній ідеї. У другій половині 80-х рр. спали перші хвилі негативного явища, яке, здавалося, безслідно зникло, але насправді залишився глибокий слід, бо збереглися причини і сили, які зумовили появу антисемітизму.

Результатом економічного розвитку Угорщини стало формування промислового та сільськогосподарського пролетаріату. Про свої інтереси дедалі активніше заявляли усі соціальні верстви, нові класи. Прості люди зрозуміли, що від них також щось залежить, тому активно заявляли про себе. Врешті-решт політичній стабільності загрожувала не опозиція, або Й.Кочут, а демократичні, класові та національні вимоги селян і робітників. Це досить швидко зрозуміли вищі державні керівники.

Поступове розповсюдження соціалістичних ідей обмежувало вплив ліберальних поглядів. Після створення у 1890 р. соціал-демократичної партії Угорщини завершився початковий етап робітничого руху, який ставав реальною силою, з якою повинні були рахуватися панівні класи.

Складні питання розглядаються у четвертому розділі дослідження, який має назву "Національні проблеми Угорщини 60-80-х рр. XIX ст.". Відразу після оформлення австро-угорської угоди на поверхню впливляла проблема етнічних меншин, лідери котрих вірно зрозуміли, що своїм вістрям вона спрямована проти їхніх інтересів. У той же час перед керівниками Угор-

щини постало завдання територіальної інтеграції земель святостефанської корони, що було важко здійснити. Меншини, які становили більше половини населення країни, вимагали автономні права, виступали за громадянську і національну рівність, за федеративний устрій.

У 1868 р. була підписана угорсько-хорватська угода. Хорватія визнавала дуалістичну побудову імперії, принцип неподільності земель святостефанської корони. Усі 70 параграфів угоди регламентували автономні права, економічні, юридичні, фінансові, культурні та мовні відносини договірних сторін. Адміністративне управління Хорватії-Славонії очолював бан, відповідальний як перед сабором, так і перед угорським парламентом. Він призначався королем за рекомендацією голови уряду. У політичному плані хорвати зуміли домогтися таких прав, яких не мав жоден інший народ імперії, окрім німців та угорців. Подібної територіальної автономії не користувалася жоден інший пригноблений народ багатонаціональних держав тодішньої Європи. Але політика тимчасових компромісів не привела до повного громадянського та національного примирення.

Ліберальні сили, ставши на шлях компромісу з Габсбургами, сподівалися посилити угорський контроль над етнічними меншинами королівства, але не насильницькими, а правовими методами. У цьому плані важливе значення надавалося закону "Про національну рівноправ'я", прийнятому у 1868 р. Його основні положення визначалися у преамбулі, де остаточно закріплювався принцип, за яким усі громадяни Угорщини "у політичному відношенні становлять одну націю, неподільну єдину угорську націю, а кожен громадянин батьківщини, до якої б національності не належав, є її рівноправним членом". У цій формулі виражався основний політичний зміст прийнятого документу, саме це положення у наступний період піддавалося різнобічним тлу-

маченням. Усі 29 параграфів закону торкалися мовних, культурних та релігійних прав неугорських народів, тобто він не сповна охоплював увесь спектр наявних проблем. Нарешті, окремий параграф закріплював державний статус угорської мови. Законодавчо не визнавалося право неугорців на територіальну автономію чи самоуправління. Незважаючи на всі слабості прийнятого закону, він сприяв лібералізації міжнаціональних стосунків, тимчасово зменшив внутрішні суперечності. Тим більше, що у стосунках між різними народами вони і не існували.

Остаточно зміцнивши свою владу, середнє дворянство на чолі з К.Тісом спробувало трансформувати Угорщину в однонаціональну державу. На поверхню впливли численні ідеологи мадяризації, які зайнялися теоретичним обґрунтуванням необхідності саме такого політичного курсу. З'явилася теза про світове покликання Угорщини на сході Європи, яка має стати бар'єром проти російської загрози. Досягнути цього може тільки сильна однонаціональна країна. Якщо цього не станеться, під натиском німців чи росіян, угорці втратять свою державність.

Л.Мочарі був єдиним провідним політиком, котрий виступив проти згубного державного курсу. Публіцист, депутат парламенту, голова опозиційної партії незалежності, він став відомим як прибічник демократичного вирішення національного питання, примирення зі слов'янськими народами, а також з румунами Транільванії.

Голова уряду К.Тіса у 1875 р. видав розпорядження, яке забороняло неугорським народам створювати самостійні політичні союзи та об'єднання, а також офіційно називати "національними" культурні товариства. Ріст мадяризаторських тенденцій викликав відповідну реакцію і став причиною загострення національних конфліктів. Найбільш активно боролися ру-

муни і серби. Мадьяризація інтенсивно проводилася у північній Угорщині, де для цього були кращі умови. Словаки й українці були позбавлені своїх культурно-національних товариств. У 1875 р. була заборонена діяльність "Матиці словенські", закриті три словацькі гімназії. Досить сказати, що у 80-х рр. ці народи не мали жодного представника у парламенті. Лідери етнічних меншин шукали підтримку ззовні: румуни у Румунії, серби у Сербії, словаки серед чехів, українці на Сході. Хорвати знаходилися у кращому становищі, але і вони звертали погляди до Росії та інших слов'ян.

Саме зовнішнім впливом, особливо з боку русофілів і слов'янофілів, пояснювалася урядом активізація національного життя українців Закарпаття. Органи державної влади мали слідкувати за будь-якими проявами росту національних почуттів, доповідати про ситуацію. На місцях проявляли особливу чутливість, інколи і в простих культурних починаннях вбачали антидержавну діяльність.

Одні лідери етнічних меншин виступали за національну незалежність, інші за автономію, а ще інші за рівноправ'я з угорцями, федеративний устрій країни. Національні рухи характеризувалися як радикальними вимогами, так і компромісними рішеннями. Тільки одна риса залишалася постійною - незадоволення своєю долею. Засіб лікування національних проблем так і не був віднайдений. В останній третині ХІХ ст. політика мадьяризації ще не набула розмаху, офіційно не стала державною справою, а те, що проводилося, не справило значний вплив на народні низи, торкнулося лише незначної верстви неугорської інтелігенції.

наукові підсумки і теоретичне значення дисертаційного

дослідження завершується висновками та основними положеннями, що виносяться на захист:

1. Дуалістична угода 1867 р. була історичною закономірністю, яка обумовлювалася внутрішнім становищем Угорщини та всієї імперії. Життєві потреби і страх перед майбутнім диктували політичний компроміс, який оптимістам здавався міцним та тривалим.

2. Криза 60-х рр. ХІХ ст. завершилася реальним примиренням верхів. Перевагу одержали дві сильніші нації з десятка інших народів імперії. У повному обсязі була відновлена конституція Угорщини, що відкривало простір для державного будівництва, для утвердження громадянського суспільства. Договірні сторони ставили мету – досягнення повного паритету. Значна частина норм державного життя законодавчо так і не була зафіксована.

3. Відновлення державності Угорщини розширило сферу демократизації політичних відносин, сприяло економічному розвитку. Більш вільні форми набуло політичне та культурне життя. Країна стала на шлях становлення правової держави. Дуалізм гарантував зовнішню безпеку, територіальну цілісність, але одночасно прив'язував до Габсбурзької імперії.

4. У військових справах принцип повного паритету не діяв, бо тут проявлялася абсолютна влада монарха. Відсутність власної армії, залежність від Австрії, в значній мірі послаблювала конституційні права Угорщини.

5. Дуалістична система була негнучкою, не пристосованою до динамічних змін. У державному управлінні головну роль відігравали не Державні збори, а уряд, домінували армія, бюрократія і династія. До них додалися і нові сили, такі як угорське середнє дворянство і великодержавні шовіністи.

6. Державна система ніяк не узгоджувалася з принципами демократії - народовладдям. Шанівні класи свідомо обмежили участь простих людей у виборах, відтіснили опозиційні сили, не бажали позбутися привілеїв. Партії не мали міцну організаційну структуру, в основному діяли на парламентському терені. Партийна належність відображала економічні і політичні інтереси, особисті мотиви.

7. В Угорщині виник своєрідний політичний інститут - практично однопартийна система, яка привела до злиття партійної та державної влади. Відсутність демократичних традицій та інститутів закривали шлях до конституційних змін. Можливості проведення політичних реформ були обмеженими, що обумовлювалося характером суспільних відносин. Відставка уряду К.Тіси свідчила про послаблення однопартийності.

8. Запізнювалися важливі соціальні та політичні реформи, а інститути правової держави набули лише зародкові риси. Не були прийняті законодавчі акти, покликані сприяти побудові громадянського суспільства, зокрема надати гарантії особистої свободи. У 70-80-х рр. ХІХ ст. лібералізм ще повністю не втратив притягальну силу, але переживав ідейну кризу. Завойовувала простір державницька ідеологія, проте без наявності всіх необхідних інститутів правової держави, вона також була малоефективною, носила половинчатий характер.

9. Основне місце займало державне будівництво, організація апарату центрального та місцевого управління. Значними були політичні, історичні, навіть психологічні труднощі, які треба було побороти на цьому шляху. Місцеві інтереси відійшли на другий план: вони враховувалися лише в разі узгодження з інтересами центру.

10. Уряд К.Тіси, який протримався аж 15 років, не проводив реформи, не висував великі програми, але став уособлен-

ням цілої епохи. У так звану "еру Тіси" дуалістична система стабілізувалася, а після проіснувала ще три десятиліття. Централізація, посилення бюрократичного апарату, державний розподіл службових посад - характеризують основні риси цього періоду.

11. До середини 70-х рр. у внутрішній, у тому числі національній політиці, переважали ліберальні риси. Про це свідчив прийнятий закон "Про національне рівноправ'я", який відобразив погляди Й. Етвеша і Ф. Деака. Закон став тією крайньою поступкою, яку угорські ліберали погоджувалися надати. Закріплювалися особисті права громадян усіх національностей, але їм відмовляли у праві на створення національних об'єднань, на територіальну автономію (крім церковної). Формально проголошувалося повне національне рівноправ'я, але в дійсності зміцнювалося угорське верховенство в країні. Незважаючи на слабкі сторони закону, він був єдиним державним актом такого характеру у тогочасній Європі.

12. Практичним провадженням ліберальної лінії у державному будівництві було оформлення угорсько-хорватської угоди 1868 р. Вона враховувала історичні реалії, співвідношення інтересів, сприяла стабільності. Угода визначила політичну та адміністративну структуру Хорватії, її взаємини з Угорщиною. Подібної автономії не користувався жоден інший народ монархії.

13. Великодержавні шовіністи поставили за мету в усіх сферах життя утвердити повну угорську перевагу. Ці сили стимулювали прийняття цензового виборчого закону, котрий обмежував політичні права етнічних меншин. Мадьяризаторські спроби верхів не одержали підтримку угорського народу.

14. Дуалізм був стабільним до того часу, поки панівні сили були в ньому зацікавлені, могли зберегти абсолютну полі-

тичну перевагу в Австрії та Угорщині. З 90-х рр. ХІХ ст. поступово наростала нова загальна криза імперії, основним компонентом якої стало наростання незадоволення з боку угорців, національно-визвольні рухи інших народів.

15. Останні десятиліття ХІХ ст., незважаючи на всі протиріччя й гальмівні процеси, були періодом будівництва нової угорської державності, економічного і культурного розвитку. Для Угорщини дуалізм приніс більше переваг, ніж мінусів. Це був тривалий мирний період нової історії країни, який залишив значний слід, коли її суверенітет, після століть залежності, був найбільшим.

III. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНІ У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ АВТОРА.

1. Вплив першої російської революції на піднесення класової боротьби сільськогосподарського пролетаріату в 1905 році // Питання нової і новітньої історії. Випуск 24. - Харків, 1978. - С. 16-22.
2. Политика венгерских правящих классов в славянских землях в 60-70-е годы ХІХ в. // Узловые вопросы советского славяноведения. - Ужгород, 1982. - С. 163-164.
3. Попытки осуществления русско-венгерского сближения накануне первой мировой войны // Вопросы новой и новейшей истории. Випуск 28. - К., 1982. - С. 61-70.
4. Лайош Шочари и славянские народы Венгрии второй половины ХІХ в. // Формирование и сотрудничество братских социалистических стран. - Львов, 1983. - С. 244-245.
5. Йозеф Этвеш о национальных проблемах и их решении в Венгрии середины ХІХ в. // Вопросы новой и новейшей истории. Випуск 33. - К., 1982. - С. 101-109.

6. Лайош Кошут об общности судеб народов Тисо-Дунайского бассейна // Великий Октябрь и зарубежные славянские страны. - Минск, 1988. - С. 181-182.
7. Політика Угорської Радянської республіки в області культури. (спільно з М. М. Шигмондом) // Встановлення Радянської влади в Угорщині та на Закарпатті в 1919 р. - Ужгород, 1989. - С. 74-78.
8. Дуалистическое соглашение 1867 года и государственно-правовое положение Венгрии // Вопросы новой и новейшей истории. Выпуск 35. - К., 1989. - С. 106-114.
9. Хорватсько-угорські відносини 60-80-х рр. ХІХ ст. у світлі російських дипломатичних документів // Проблеми слов'янознавства. Випуск 40. - Львів, 1989. - С. 51-59.
10. Австро-венгерское соглашение 1867 года и позиция Лайоша Кошута // Новая и новейшая история. Выпуск 16. - Саратов, 1991. - С. 80-92.
11. Закарпатська еміграція кінця ХІХ-початку ХХ століття // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Випуск 1. - К., 1991. - С. 48-56.
12. Вопросы новой истории Венгрии в советской историографии // Acta Hungarica, 1990. - Ужгород, 1992. - С. 104-106.
13. Економічні зв'язки та гуманітарна взаємодопомога між населенням Закарпаття і Угорщини в другій половині ХІХ ст. // Acta Hungarica, 1991. - Ужгород, 1992. - С. 137-144.
14. Міграція закарпатців і гуманітарна взаємодопомога українців та угорців у другій половині ХІХ - на початку ХХ ст. // Українські Карпати. - Ужгород, 1993. - С. 279-287.
15. Роль і місце Ференца Деака у відновленні конституційних прав та незалежності Угорщини. Матеріали наукової конференції викладачів історичного факультету 1993 р. - Ужгород, 1994. - С. 109-120.

16. Національна політика угорських урядів на території Закарпаття в останній третині XIX ст. // Культура Українських Карпат. - Ужгород, 1994. - С.162-172.
17. Угорсько-хорватська угода 1868 року // Проблеми слов'язнавства. Випуск 46. - Львів, 1994. - С.39-48.
18. Діяльність угорського уряду Дшли Ондраші по зміцненню центрального державного управління (1867-1871) // Наукові записки молодих учених Ужгородського державного університету. Том 4. - Ужгород, 1994. - С.42-60.
19. Угорський закон 1868 року "Про національне рівноправ'я", його історична оцінка // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія історія. Випуск 1. - Ужгород, 1995. - С.93-99.
20. Австрійська політика в Угорщині на початку 60-х років XIX ст. // Молодь-Україні. Наукові записки молодих учених Ужгородського державного університету. Том 5-6. - Ужгород, 1995. - С.86-101.
21. Консолідація дуалістичної системи за уряду Калмана Тіси (1875-1890 рр.) // Проблеми історії, філософії і літературознавства України (Наукові записки вчених Ужгородського державного університету). Вип. 2. - Ужгород, 1996. - С.4-23.
22. Російські історики та публіцисти кінця XIX-початку XX ст. про Закарпаття // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Випуск 6. - К., 1996. - 0,5 др. арк.
23. Угорський вплив на зовнішню політику Габсбурзької монархії // Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю Організації Об'єднаних Націй. - Ужгород, 1997. - С.75-85.
24. До питання про історичну спільність і взаємозалежність народів Центральної і Південно-Східної Європи // Матеріали міжнародної конференції (Соціально-економічні та етнополітичні зміни в країнах Центральної та Південно-Східної Європи). - Ужгород, 1997. - 0,5 др. арк.

25. Мешко І.М. Громадсько-політичний рух і суспільна думка в Угорщині на рубежі ХІІІ-ХІХ ст.-Львів,1971. Рецензія (спільно з Я.І.Штернбергом) // Український історичний журнал.-1972.-№ 9.-С.141-142.
26. Farkás Dezső. A magyarországi szocialdemokrata párt és az agrárkérdés 1900-és 1914 között. Вр.,1973. Рецензія (спільно з Г.В.Павленко) // Новая и новейшая история.-1974.-№ 4.-С.212-214.
27. Jozsef Galántai. Magyarország az első világháboruban.1914-1918. Вр.,1975. Рецензія //Новая и новейшая история.-1977.-№ 3.-С.193-195.
28. Palotás Emil. Az Osztrák - Magyar monarchia balkáni politikája a berlini kongresszus után.1878-1881.Вр.,1982. Рецензія//Советское славяноведение.-1986.-№ 3.- С.94-96.
29. Berend T. Iván-Kánci György. Európa gazdasága a 19 században.1780-1914. Вр.,1987.Рецензія // Новая и новейшая история.-1989.-№ 6.- С.198-200.
30. A bűtargyári munkások 1903.évi sztrájkja // Kárpáti kalendárium.1973.- Uzshorod,1972, 34 l.
31. Az agrárkérdés Magyarországon // Kalendárium,80.- Uzshorod, 1979, 61 l.
32. Akik szülőföldjükön feleslegesek voltak//Kalendárium,79.- Uzshorod,1978, 32 l.
33. A szabadságharc sorkatonai (1848-1849) // Kalendárium,83.- Uzshorod,1982, 40-41 l.
34. Nemzetiségi kérdés az egykori Magyarországon//Kalendárium, 85.-Uzshorod,1984, 54-55 l.
35. Kossuth függetlenségi harca az emigrációban //Kalendárium, 86.-Uzshorod,1986, 26 l.
36. Szűkös esztendő // Kalendárium,87.- Uzshorod,1986, 56 l.
37. Eötvös József és a nemzetiségi kérdés//Kalendárium,1988.- Uzshorod,1987, 66 l.

38. A forradalmak korának hojnalán (XX század eleje) // Kalendárium, 89. - Uzshorod, 1988. 55 l.
39. A munkáspárt elindult küzdelmes útján // Kalendárium, 90. - Uzshorod, 1989, 81 l.
40. Egán Ede és a hegyvidéki akció // Kalendárium, 91. - Ungvár, 1990, 56-57 l.
41. Adatok Kárpatalja dolgozóinak helyzetéről és mozgalmairól a 19 század második felében // Emlékkönyv Hársfalvi Péter születésének hatvanadik évfordulójára. - Nyiregyháza, 1989, 175-194 l.

МАНДРИК И.А. Проблемы возобновления государственности и политическое развитие Венгрии на первом этапе дуализма (1867-1890 годы)". Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальности 07.00.02- всемирная история. Ужгородский госуниверситет. Ужгород, 1997.

Диссертационная работа представлена в виде рукописи, в которой представлены результаты научного анализа важного этапа политической истории Венгрии. В 60-е годы XIX века страна не имела иного выбора, чем дуалистическое соглашение с Австрией и династией Габсбургов. Была возобновлена конституция Венгрии, ее внутренняя независимость, что открывало возможность для государственного строительства, возникновения гражданского общества.

Анализируются процессы формирования институтов власти, деятельность правительств, парламента, программы партий и других объединений. Несмотря на все противоречия и отрицательные явления, последние десятилетия XIX в. были периодом укрепления государственной независимости Венгрии, что положительно повлияло на ее экономические и культурные успехи. Значительное место уделено изучению сложных национальных проблем страны.

Исследование базируется на широком круге источников, преимущественно на зарубежных архивных материалах, большинство которых впервые вводится в научный оборот.

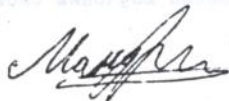
Mandryk I.A. "The Problems of Statehood Restoration and the Political Development of Hungary at the First Dualism Stage (1867-1890). Thesis for a doctor's of History degree in speciality 07.90.02 - World History. Uzhhorod State University. Uzhhorod, 1997.

The thesis is represented in the form of a manuscript, in which the results of an important stage of the political history of Hungary is given. In the 60-ies of the 19 th century the country had no other choice but a dualistic agreement with Austria and the Habsburg Dynasty. The Constitution of Hungary was resumed, its inner independence that opened the possibility for the state building, the civil society emergence.

The processes of power institution formation, the government activities, the parliament, party programmes and other unions are analysed. Despite all the contradictions and negative phenomena, the last decades of the 19 th century was the period of consolidation of the state independence of Hungary, which positively influenced its economic and cultural achievements. Significant attention is given to the study of the complicated national problems of the country.

The investigation is based on a wide range of sources, mainly on foreign archives materials, the majority of which are introduced into scientific operation for the first time.

Ключові слова: Угорщина, дуалізм, політика, угода, компроміс, управління, консолідація, делегації, лібералізм, національні меншини, мадяризація, джентрі, середнє дворянство, незалежність, суверенітет.

Підписано до друку 10.03.97. Формат 60х90/16: Друк. арк. 2,1. Зам. 264/8Тираж 100
294000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101. Відкрите акціонерне товариство "Патент".

125975

435975

AB 37.186